

RESOLVE

NETWORK

SAŽETAK

**Migracije, ekstremizam
i opasne igre prebacivanja
krivnje:
nedavna zbivanja i razvoj
događaja u Srbiji**

Marina Lažetić

DOI potpunog izvješća: <https://doi.org/10.37805/wb2021.1>

Stajališta navedena u ovoj publikaciji pripadaju autoru. Ona ne odražavaju nužno stajališta mreže RESOLVE Network, instituta U.S. Institute of Peace (Američki institut za mir) ili bilo kojeg tijela američke vlade.

Nagli dolazak stotina tisuća migranata u Europsku uniju (EU) s Bliskog istoka, iz južne Azije i Afrike¹ koji je počeo 2015. u mnogim se europskim zemljama poklopio s povećanjem potpore antiimigrantskoj retorici i krajnjoj desnici.² Znatno broj tih migranata u EU je došao rutom koja je s vremenom postala poznata kao „Balkan Route” (Balkanska ruta)³, a riječ je o važnoj tranzitnoj kopnenoj ruti koja prolazi kroz zapadni Balkan.⁴ Međutim, ta je ruta 2016. službeno „zatvorena”, zbog čega su brojne osobe koje su pokušavale doći do Europe zapravo ostale zatočene na Balkanu.⁵ Na primjer, tijekom 2020. u svakom se trenutku unutar granica Srbije nalazilo oko 7.000 migranata i izbjeglica.⁶ Ta prisutnost migranata na Balkanu nije prošla nezapaženo, a u nekim je slučajevima čak i potaknula povećanu aktivnost i mobilizaciju aktera krajnje desnice koji se protive njihovoj prisutnosti u regiji. U okviru istraživanja te pojave, ovo je izvješće usmjereno na dinamiku migracija i na načine na koje na njih reagira krajnja desnica u Srbiji, jednoj od zemalja na „Balkan Route” (Balkanskoj ruti).

Premda su u Srbiji prisutna rasistička uvjerenja kao što je „teorija velike zamjene”, odnosno teorija zavjere koja se temelji na tvrdnji da „izvorne Europljane bijele rase u njihovim zemljama zamjenjuju imigranti iz Afrike i s Bliskog istoka koji nisu pripadnici bijele rase”,⁷ koju propagiraju pojedini antiimigrantski i pokreti

- 1 Izraz „migracijska kriza” u cijelom se ovom izvješću koristi u navodnicima kako bi odražavao popularni diskurs o migracijama i kako bi se istovremeno naglasilo da se kriza ne odnosi nužno na same migracije, nego i na jezik, društveni i politički diskurs, te nesposobnost država i međunarodnih organizacija da se dogovore o najboljem načinu pružanja pomoći i zaštite ljudima na svojim granicama i unutar njih.
- 2 „Europe and Right-Wing Nationalism: A Country-by-Country Guide” („Europa i desničarski nacionalizam: vodič po pojedinim zemljama”), *BBC News*, 13. studenoga 2019., <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>.
- 3 Bodo Weber, „The EU-Turkey Refugee Deal and the Not Quite Closed Balkan Route” („Sporazum EU-a i Turske o izbjeglicama i Balkanska ruta koja i dalje nije sasvim zatvorena”) (Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017.), <http://www.democratizationpolicy.org/summary/eu-turkey-refugee-deal-and-the-not-quite-closed-balkan-route/>.
- 4 „Zapadni Balkan” odnosi se na regiju koja obuhvaća Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Crnu Goru, Kosovo, Sjevernu Makedoniju i Srbiju. Iako se zbog članstva u Europskoj uniji Hrvatska često isključuje iz zapadnog Balkana, nedavna ratna povijest te zemlje i njezini odnosi sa susjednim zemljama zapadnog Balkana upućuju na njezinu trajnu povezanost s ovom regijom i utjecaj u njoj.
- 5 Francisco de Borja Lasheras, Vessela Tcherneva i Fredrik Wesslau, „Return to Instability: How Migration and Great Power Politics Threaten the Western Balkans” („Povratak nestabilnosti: kako migracije i politika velikih sila prijetje zapadnom Balkanu”) (London: Europsko vijeće za vanjske odnose, 2016.), https://ecfr.eu/publication/return_to_instability_6045.
- 6 Prema UNHCR-u, u Srbiji je „u siječnju 2021. bilo 3.180 novoregistriranih osoba u usporedbi s 1.695 u veljači 2019.), a u veljači 2021. bilo ih je 2.273 u usporedbi s 2.633 u veljači 2020.”. Vidjeti: „UNHCR Serbia Monthly Update, January – February 2021” („Mjesečni izvještaj UNHCR-a za Srbiju, siječanj – veljača 2021.”), *Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice*, 12. ožujka 2021.
- 7 Antidifamacijska liga, „The Great Replacement’: An Explainer” („Velika zamjena’: objašnjenje”), *Antidifamacijska liga*, <https://www.adl.org/resources/backgrounders/the-great-replacement-an-explainer>.

krajnje desnice,⁸ kao i diskriminacija romskog stanovništva, srbijanski akteri krajnje desnice u svojoj retorici ne spominju izričito rasne napetosti, kao što to čine neke skupine krajnje desnice u zapadnoj Europi ili SAD-u. Umjesto toga, retorika krajnje desnice u Srbiji i dalje je usmjerena na frustracije političkim establišmentom, etnički nacionalizam i protumanjinske osjećaje potkrijepljene zabrinutošću zbog razrjeđivanja srpskog nacionalnog identiteta. U tom se kontekstu čini da je dolazak migranata iz zemalja izvan zapadnog Balkana u Srbiju stvorio novo zajedničko stajalište i priliku za aktere krajnje desnice da svoj politički program preoblikuju tako da ga udalje od stavova etničkog nacionalizma ratnog doba koji potječu iz sukoba iz 1990-ih i približe „europeiziranom“ diskursu koji naglasak stavlja na europsko podrijetlo i zajedničku borbu protiv „autsajdera“.⁹ Do takve je „europeizacije“ na Balkanu došlo jer je europska krajnja desnica u široj društvenoj svijesti popularizirala zabrinutost zbog velikog broja migranata i izbjeglica. Krajnja desnica Srbije učila je od europskih strategija i usvojila ih, a u nekim su slučajevima njezini predstavnici i primili obuku od aktera europske krajnje desnice.¹⁰

Kroz podrobnju analizu trendova i aktivnosti krajnje desnice u Srbiji, kako trenutnih tako i onih u nastajanju, u ovom se izvješću analizira kako je „migracijska kriza“ utjecala na ekstremiste krajnje desnice u Srbiji i kako su je oni iskoristili za vlastite ciljeve. Nadovezujući se na prethodno istraživanje koje je provela autorica¹¹, u ovom se izvješću zaključuje da su kretanje ljudi s Bliskog istoka i iz južne Azije i Afrike kroz zapadni Balkan i njihov dugotrajan boravak u regiji stvorili novi fenomen oko kojeg su se ekstremisti i organizacije krajnje desnice uspjeli organizirati i na temelju kojega su mobilizirali podršku, i unutar regije i kroz ojačane veze s globalnom krajnjom desnicom.

8 Ibid.

9 Pišući o ovom fenomenu, Florian Bieber primjećuje da „ideološka jezgra europeizma uključuje nacionalne identitete i snažno je utemeljena na civilizacijskom shvaćanju Europe kao kontinenta kršćana bijele rase sa zajedničkom poviješću i kulturnim vrijednostima. Ovo shvaćanje nužno isključuje one koji nisu Europljani na temelju njihova podrijetla.“ Za više informacija vidjeti: Florian Bieber, „How Europe’s Nationalists Became Internationalists“ („Kako su europski nacionalisti postali internacionalisti“), *Foreign Policy*, 30 studenoga 2019., <https://foreignpolicy.com/2019/11/30/how-europes-nationalists-became-internationalists/>.

10 Jelena Cosic, Lawrence Marzouk i Ivan Angelovski, „British Nationalist Trains Serb Far-Right for ‘Online War’“ („Britanski nacionalisti srpsku krajnju desnicu obučavaju za ‚online rat‘“), *Balkan Insight*, 1. svibnja 2018., <https://balkaninsight.com/2018/05/01/british-nationalist-trains-serb-far-right-for-online-war-04-30-2018/>.

11 Marina Lažetić, „‘Migration Crisis’ and the Far-Right Networks in Europe: A Case of Serbia“ („‘Migracijska kriza’ i mreže krajnje desnice u Europi: studija slučaja za Srbiju“), *Journal of Regional Security* 13, br. 2. (2018.): 1-48., <https://doi.org/10.5937/jrs13-19429>.

Izvešće najprije predstavlja analizu važnih obrazaca krajnje desnog ekstremizma u Srbiji, nakon čega slijedi ispitivanje uloge i utjecaja „migracijske krize” na djelovanje krajnje desnice u zemlji u razdoblju od 2015. do 2020. Pritom se u izvješću također ispituje u kojoj se mjeri antiimigrantska retorika integrirala u odgovore krajnje desnice na druge nove i tekuće društvene i političke dinamike – pandemiju bolesti COVID-19 i euroskepticizam.

Migracije: novi okvir za trajnu pojavu

Organizacija i ideološki stavovi srbijanske krajnje desnice povijesno su duboko ukorijenjeni u ideji da „nacionalni identitet” Srbije treba zaštititi od zamišljenih neprijatelja. Tijekom proteklih desetljeća uloga „neprijatelja” dodijeljena je različitim entitetima, a posljednjih se godina unutar srbijanske krajnje desnice pojavio snažan antiimigrantski narativ kojim se migrante i izbjeglice opisuje kao drugačije te ih se prikazuje kao entitet čija kultura i vrijednosti ugrožavaju srpski narod i njegov identitet.¹² Ova je dinamika donekle slična narativima krajnje desnice koji su nastali i u drugim balkanskim zemljama, na primjer u Bosni i Hercegovini.¹³ Srbijanska krajnja desnica ove „nove” izbjeglice i migrante doživljava različitima od izbjeglica iz drugih zemalja u regiji kao što su Bosna i Albanija. Srbijanska krajnja desnica takve izbjeglice koje su stigle iz zemalja izvan regije doživljava kao vjerski radikalnije (npr. kao muslimane koji prakticiraju „neliberalni Islam”) pa time i kao veću prijetnju Srbiji.¹⁴

Opsežna migracija ljudi koji dolaze na zapadni Balkan, velikim dijelom zbog sukoba u Siriji, omogućila je akterima krajnje desnice u Srbiji da se povežu s globalnim ekstremističkim antiimigracijskim temama i agendama.¹⁵ Od tada, europski antiimigracijski akteri krajnje desnice ne samo da su posjećivali Srbiju, nego su i svojim srbijanskim istomišljenicima pružali obuku o tome kako se organizirati, kako voditi

12 Ivica Petrović, „Srpski desničari vode kampanju preko leđa migranata”, *DW*, 20. veljače 2020., <https://www.dw.com/sr/srpski-desni%C4%8Ddari-vode-kampanju-preko-le%C4%91a-migranata/a-52445721>.

13 Sead Turčalo i Hikmet Karčić, „The Far Right in Bosnia and Herzegovina: Historical Revisionism and Genocide Denial” („Krajnja desnica u Bosni i Hercegovini: povijesni revizionizam i poricanje genocida”), *Balkan Insight*, kolovoz 2021., https://balkaninsight.com/wp-content/uploads/2021/08/The-Far-Right-in-Bosnia-and-Herzegovina_preview_without-IRI-logo.pdf.

14 Vladimir Vuletić, „Impacts of the Migration Crisis on Local Governments and Communities in Serbia and Possibilities for Integration” („Utjecaj migracijske krize na lokalne samouprave i zajednice u Srbiji te mogućnosti integracije”) (Beograd: Program Ujedinjenih naroda za razvoj, 2016.), https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNDP_SRB_Advocacy_Report_EN_Crisis_fin2_0.pdf.

15 Lažetić, „‘Migration Crisis’ and the Far Right Networks in Europe” („‘Migracijska kriza’ i mreže krajnje desnice u Europi”).

kampanju protiv imigracije i kako učinkovitije koristiti medije za promidžbu svojih platformi.¹⁶ Smatra se da je takav angažman vanjskih aktera doprinio dodatnoj polarizaciji unutar srbijanskog društva te pojačao opću atmosferu straha među lokalnim stanovništvom prema njegovim „novim susjedima” (migrantima), za koje se boje da će srbijanskim zajednicama nametnuti svoje strane kulture i način života.¹⁷ Antiimigracijski prosvjedi i druge aktivnosti koje predvodi krajnja desnica doprinijeli su i dodatnoj sekuritizaciji migracija u Srbiji, koju karakteriziraju strože granične mjere i prisutnost vojske u centrima za azil za migrante. U zemlji u kojoj su migracijske politike tek nedavno usvojene, a i ne provode se ujednačeno, te u kojoj je stanje demokracije i vladavine prava i dalje upitno, ovi prosvjedi, aktivnosti i zakoni predstavljaju potencijalni sigurnosni rizik i za lokalno stanovništvo i za same migrante i izbjeglice s obzirom na to da antiimigracijski programi i djelovanje daju vjetar u leđa skupinama krajnje desnice za koje se ionako već smatra da predstavljaju prijetnju slobodama građana.¹⁸

Pogoršanje krize: utjecaj pandemije

Nesigurna situacija u kojoj se nalazi nekoliko tisuća migranata koji su na putu do zapadne Europe zapeli na Balkanu, uz intenziviranje antiimigrantskih kampanja, dodatno se pogoršala nakon početka pandemije bolesti COVID-19. Pandemija se poklopila s porastom antiimigrantske retorike na globalnoj razini, što je dovelo do uključivanja nekih krajnje desnih ideja i diskursa u široko prihvaćen način mišljenja.¹⁹ Istodobno, Srbija je uvela neke od najstrožih mjera za suzbijanje pandemije bolesti COVID-19²⁰, od kojih je neke

16 Cosić, Marzouk i Angelovski, „British Nationalist Trains Serb Far-Right for ‘Online War’” („Britanski nacionalisti srpsku krajnju desnicu obučavaju za „online rat”).

17 Grupa 484, „Migracijski izazovi, lokalne politike”, pristupljeno 25. srpnja 2021., https://www.grupa484.org.rs/h-content/uploads/2020/04/Migracijski_izazovi_lokalne_politike_ucesce_gradjana-grupa-484.pdf.

18 Maja Živanović i Ognjen Zarić, „Širenje neistina o migrantima u Srbiji”, *Radio Slobodna Evropa*, 10. studenoga 2020., <https://www.slobodnaevropa.org/a/lazne-vesti-o-migrantima-i-izbeglicama-srbija/30940207.html>.

19 Prema istraživanju koje je provela Mreža psihosocijalnih inovacija, 75 % građana Srbije ima negativan stav prema migracijama, a više od četvrtine građana smatra da mediji naglašavanjem sigurnosnih opasnosti koje migranti predstavljaju za lokalno stanovništvo stvaraju antiimigrantske stavove. Oko 40 % građana vjeruje u teorije zavjere koje se odnose na migrante. Vidjeti: Jovana Bjekić, Marko Živanović, Maša Vukčević Marković, Milica Ninković i Irena Stojadinović, „Stavovi prema migrantima i izbjeglicama u Srbiji” (Mreža psihosocijalnih inovacija, lipanj 2020.), https://psychosocialinnovation.net/wp-content/uploads/2020/08/Stavovi-prema-izbeglicama-i-migrantima_2020.pdf.

20 Milica Vojinović, „Serbia’s COVID-19 Lockdown Takes an Authoritarian Turn” („U Srbiji ograničenje kretanja zbog pandemije bolesti COVID-19 poprima autoritarni karakter”), *Organized Crime and Corruption Reporting Project*, 2. travnja 2020., <https://www.occrp.org/en/daily/11992-serbia-s-covid-19-lockdown-takes-an-authoritarian-turn>.

primjenjivala nerazmjerno strogo na migrante i izbjeglice.²¹ Na primjer, tijekom policijskog sata koji je srbijanska vlada uvela 2020., migrantima je bilo zabranjeno napuštati centre za azil bez obzira na razlog. Iako je ova politika bila u skladu sa širim mjerama u Srbiji koje su kretanje ograničavale i građanima, migranti su bili dodatno podvrgnuti nadzoru vojske koja je bila zadužena za čuvanje centara za azil i prihvata. I ograničenja kretanja migranata izvan centara i prisutnost vojske u tim centrima nastavljeni su čak i nakon što su mjere zaštite za ostatak stanovništva ublažene. Usmjeravanje vojnih resursa u centre za azil predsjednik Srbije opravdavao je kao način pružanja „zaštite“ lokalnom stanovništvu.²² Pokreti krajnje desnice kao što su Narodne patrola i Levijatan, rasistička ekstremno desničarska organizacija koja djeluje pod krinkom zalaganja za prava životinja, koje su se posebno istaknule nakon pandemije, provodile su i vlastite mjere „zaštite“. Pod izgovorom da uskaču ondje gdje država nije uspjela zaštititi srpski narod i osigurati mu sigurnost, ove su skupine 2020. poslale muškarce obučene u crno da teroriziraju i migrante i pripadnike lokalne zajednice.²³

Euroskepticizam: jačanje agende srbijanske krajnje desnice

Percepcija nezainteresiranosti EU-a za uključivanje pojedinih zemalja zapadnog Balkana u Uniju izazvala je u nizu srbijanskih društvenih i političkih diskursa osjećaj „napuštanja“ regije. „Migracijska kriza“ u kombinaciji s pandemijom pridonijela je stavu da je Unija ostavila zapadni Balkan da sam riješi pitanje migracija, dok je EU osigurao svoje granice.²⁴ Smatra se da takve percepcije EU-a drugim vanjskim silama pružaju priliku da u Srbiji ostvare svoje interese i izvrše svoj utjecaj²⁵ te da ih podupiru najviši politički

21 Marija Antić i Danica Santić, „Serbia in the Time of COVID-19: Between ‘Corona Diplomacy’, Tough Measures and Migration Management“ („Srbija u vrijeme pandemije bolesti COVID-19: između ‚korona-diplomacije‘, strogih mjera i upravljanja migracijama“), *Eurasian Geography and Economics* 61, br. 4-5 (2020.), <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15387216.2020.1780457>.

22 Veljko Popović, „Vučić poslao vojsku na migrante, analitičari tvrde - predizborni marketing“, *Glas Amerike*, 16. svibnja 2020., <https://www.glasamerike.net/a/vojska-srbije-migranti-vucic-sid-ejdus-lunic-bcpb/5422555.html>.

23 Radio Slobodna Evropa, „Nevladine organizacije upozorile na rast ksenofobije prema migrantima u Srbiji“, *Radio Slobodna Evropa*, 10. prosinca 2020., <https://www.slobodnaevropa.org/a/30993655.html>.

24 Emilio Cocco, „Where is the European Frontier? The Balkan Migration Crisis and its Impact on Relations between the EU and the Western Balkans“ („Gdje je europska granica? Balkanska migracijska kriza i njezin utjecaj na odnose između EU-a i zapadnog Balkana“), *European View* 16, br. 2 (2017.): 293.-302., <https://journals.sagepub.com/doi/10.1007/s12290-017-0471-5>.

25 de Borja Lasheras, Tcherneva i Wesslau, „Return to Instability“ („Povratak nestabilnosti“).

predstavnicima, uključujući predsjednika Srbije Aleksandra Vučića, koji je svojim nedavnim izjavama aludirao na to da je EU „napustio” Srbiju²⁶ i istaknuo podršku koju je Srbija primila od svojih drugih vanjskih partnera — Rusije i Kine. Istraživanja pokazuju da su predsjednikove izjave, u kombinaciji s ograničenim protokom informacija i strogom kontrolom medija koju je njegova vlada posljednjih godina nametnula, imale snažan utjecaj na građane Srbije, od kojih većina vjeruje da su Kina i Rusija jedini pravi „prijatelji” Srbije.²⁷ Uvjerenje da demokratski napredak i integracija u EU gube na zamahu, zajedno s uvjerenjem da su Rusija i Kina jedini pravi partneri srpskog naroda, dodatno se promoviralo kroz snažne medijske i *online* kampanje koje podupiru narative krajnje desnice.²⁸

26 Nedeljnik, „Samo Kina može da nam pomogne, evropska solidarnost ne postoji...”, *Nedeljnik*, 15. ožujka 2020., <https://www.nedeljnik.rs/samo-kina-moze-da-nam-pomogne-evropska-solidarnost-ne-postoji/>.

27 Institut za evropske poslove, „Istraživanje javnog mnjenja – stavovi građana Srbije prema Rusiji”, *Institut za evropske poslove*, 21. svibnja 2020., <https://iea.rs/en/blog/2020/05/21/istrazivanje-javnog-mnjenja-stavovi-gradjana-srbije-prema-rusiji/>.

28 Paul Stronski i Annie Himes, „*Russia’s Game in the Balkans*” („Igra Rusije na Balkanu”), (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2019.), <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>.

O autorici

Marina Lažetić doktorandica je na fakultetu za postdiplomske studije Fletcher School te istraživačica migracija i ekstremizma. Njezina su istraživanja usmjerena na zaštitu stanovništva u pokretu i razumijevanje načina na koje pokreti krajnje desnice migracije koriste kao alat za mobilizaciju. Marina je izvršna direktorica „Inicijative za prisilno raseljavanje” (Initiative on Forced Displacement) na Sveučilištu u Bostonu (Boston University) gdje provodi istraživanja, voditeljica je četiriju programa o pedagogiji i istraživanju prisilnog raseljavanja u (Kolumbiji, Libanonu, Ugandi i Teksasu, SAD) te vodi virtualne globalne programe razmjene za studente dodiplomskih i diplomskih studija, istraživače i nastavnike. Također vodi projekt Refugees in Towns Project (Izbjeglice u gradovima) u sklopu kojeg radi s velikim timom studenata fakulteta Fletcher na pisanju studija slučaja o integraciji u gradovima diljem svijeta. Marina je prethodno radila za neprofitne organizacije i institucije kao što su zaklada Otvoreno društvo, Beogradski centar za bezbednosnu politiku i Liječnici bez granica. B.A. (Diplomirala je ljudska prava i sociologiju) na fakultetu Bard College i Master of Arts in Law and Diplomacy (magistrirala pravo i diplomaciju) na fakultetu Fletcher School of Law and Diplomacy.

RESOLVE NETWORK

better research • informed practice • improved policy on violent extremism •

www.resolvenet.org

Mreža RESOLVE dio je instituta U.S. Institute of Peace (Američki institut za mir) i temelji se na desetljećima staroj tradiciji instituta u vidu temeljitog angažmana u zajednicama koje su pogođene sukobima.

